

स्थानीय राजपत्र

सुन्दरबजार नगरपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्ड १०) सुन्दरबजार, बैशाख ३० गते, २०८३ साल (संख्या १)

भाग २

सुन्दरबजार नगरपालिकाको सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८३
प्रस्तावना

नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको संस्थागत विकास, सुशासन सुदृढीकरण, लैङ्गिक समानता र समाजिक समावेशीकरण गर्दै सामुदायिक वनका माध्यमबाट वनको दिगो व्यवस्थापन, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण, स्थानीय ज्ञान र सीपमा आधारित वनमा आधारित उद्यम तथा पर्यापर्यटन विकास, वनमा आश्रित वर्गका लागि रोजगारी र आय आर्जन, सामाजिक सुरक्षा, आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन

सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान र प्रथाजनित अभ्यासको प्रवर्द्धन तथा लोकतान्त्रिकरण गर्नुका साथै सामुदायिक विकासका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र नगरपालिका बिचको समन्वय र सहकार्यलाई थप सबल बनाई सामुदायिक वन अधिकार सुनिश्चितताका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(७) र नगरपालिकाको वन ऐन २०७८ को दफा ६७ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नगर कार्यपालिकाले यो कार्यविधिको तर्जुमा गरी लागु गरिएको छ ।

परिच्छेद एक

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस कार्यविधिको नाम "सुन्दरबजार नगरपालिकाको सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८३" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि तुरुन्त लागु हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा;

(क) "सामुदायिक वन" भन्नाले वन सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम वन कार्यालयबाट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँदछ ।

(ख) "उपभोक्ता समूह" भन्नाले सामुदायिक वनको संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्नका लागि वन सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम वन कार्यालयमा दर्ता भएको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई जनाउँदछ ।

(ग) "आदिवासी जनजाति" भन्नाले आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ मा परिभाषित र सूचीकृत गरिएका आदिवासी जनजाति समुदायलाई जनाउँदछ ।

- (घ) "कार्ययोजना" भन्नाले सामुदायिक वनको संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोग लगायतका विषयवस्तु समावेश गरी तयार गरी वन कार्यालयबाट स्वीकृत भएको कार्ययोजनालाई जनाउँदछ ।
- (ङ) "वन उद्यम" भन्नाले सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले सञ्चालन गर्ने वन पैदावारमा आधारित उद्यमलाई जनाउँदछ ।
- (च) "पर्यापर्यटन" भन्नाले प्रकृति एवं वातावरण संरक्षण र स्थानीय समुदायको हित हुनेगरी प्राकृतिक र समुदायको सांस्कृतिक परम्परामा आधारित भई गरिने पर्यटन गतिविधिलाई जनाउँदछ ।
- (छ) "कृषि वन" भन्नाले एउटै जग्गामा बहुवर्षीय रुख प्रजातिका साथै जैविक विविधता र वनको घनत्वमा असर नपर्ने गरी प्रतिबन्ध नलगाइएका नगदे अन्नबाली, फलफूल, घाँसेबाली, मत्स्यपालन वा पशुपन्छी पालनलाई एकीकृत गरी पर्यावरणीय रूपमा कृषि वनखेती गर्ने प्रणालीलाई जनाउँदछ ।
- (ज) "नगरपालिका" भन्नाले सुन्दरबजार नगरपालिकालाई जनाउँदछ ।

परिच्छेद दुई

सामुदायिक वनसम्बन्धी आवधिक तथा वार्षिक योजना सम्बन्धी व्यवस्था

३. सामुदायिक वनसम्बन्धी आवधिक तथा वार्षिक योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन: (१) नगरपालिकाले वार्षिक योजना तर्जुमा गर्दा आफ्नो क्षेत्रभित्रका सामुदायिक वनहरूको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समूहका प्रतिनिधि र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनसम्बन्धी वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वार्षिक योजनाका साथै नगरपालिकाको मुख्य आवधिक योजनाहरूसँग सामञ्जस्यता कायम

गरी सामुदायिक वनसम्बन्धी मध्यमकालीन वा दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गर्न सकिने छ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम वार्षिक तथा आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा सामुदायिक वनका माध्यमबाट वातावरणको संरक्षण, जैविक विविधता र जलाधार तथा सिमसार संरक्षण, जलवायु अनुकूलन र न्यूनीकरण, प्रकोप जोखिम व्यवस्थापन, नदी उकास व्यवस्थापन, वन डढेलो नियन्त्रण, मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन, वनमा आधारित उद्यम तथा पर्यापर्यटन, चरन व्यवस्थापन, गरिबी न्यूनीकरण, लैङ्गिक समता, सुशासन र समावेशीकरण लगायतका विषयहरू समेत समेटी योजना तर्जुमा गर्नु पर्नेछ ।

(४) सामुदायिक वनसम्बन्धी आवधिक तथा वार्षिक योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमध्ये सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले सम्पन्न गर्न सक्ने कार्यक्रमहरू सम्बन्धित उपभोक्ता समूह मार्फत गर्नु पर्नेछ र उपभोक्ता समूहले सम्पन्न गर्न नसक्ने प्रकृतिका कार्यक्रमहरू सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम गर्न सकिनेछ ।

(५) सामुदायिक वनमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरूको लगानीका लागि नगरपालिका र उपभोक्ता समूह बिच समन्वय गरी सहलगानी गर्न सकिनेछ ।

४. सामुदायिक वनको तथ्याङ्क व्यवस्थापन: (१) प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका यस नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले देहायको विवरण नगरपालिका समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ:

(क) उपभोक्ता समूह दर्ता र सामुदायिक वन हस्तान्तरण प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि ।

(ख) स्वीकृत विधान र वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको प्रतिलिपि ।

- (२) उपदफा (१) बमोजिमका विवरणहरू एक पटक र देहाय बमोजिमका विवरणहरू वार्षिक रूपमा नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्नेछः
- (क) सामुदायिक वनको वन पैदावार उपयोग वा उपभोक्ता समूह बाहिर बिक्री गर्ने समूहले सोको वार्षिक विवरण
- (ख) सामुदायिक वनको कोषको रकम खर्च गरी सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरू मध्ये गरिबी न्यूनिकरण, उद्यम विकास र महिला सशक्तिकरण कार्यक्रमको वार्षिक विवरण
- (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम बाहेक देहाय बमोजिमका विवरणहरू प्रत्येक वर्षको आर्थिक वर्ष पूरा भएको तीन महिनाभित्र नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्नेछः
- (क) वार्षिक लेखा परीक्षण प्रतिवेदन ।
- (ख) वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन ।
- (४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिमको प्राप्त विवरणका आधारमा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको अनुसूची १ बमोजिमको विवरण तयार गरी नियमित रूपमा अभिलेख अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।
५. कार्ययोजना संशोधन तथा परिमार्जन गर्नुपर्ने उपभोक्ता समूहको पहिचानः (१) दफा ४ बमोजिम तयार गरिने अद्यावधिक विवरणका आधारमा नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र रहेका सामुदायिक वनमध्ये कुन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कार्ययोजनाको अवधि के कति रहेको छ भनी पहिचान गरिनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम कार्ययोजनाको अवधि पहिचान गरिएका आधारमा कार्ययोजनाको अवधि समाप्त भएका उपभोक्ता समूहलाई पहिलो प्राथमिकता दिई कार्ययोजना संशोधन तथा परिमार्जन गर्नका लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

६. कार्ययोजना तर्जुमा तथा परिमार्जनका लागि नगरपालिकासँग परामर्शः
(१) उपभोक्ता समूहले वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार वा संशोधन गर्दा उक्त कार्ययोजनाका बारेमा नगरपालिकाको सुझाव तथा परामर्श लिन नगरपालिकाको वन तथा वातावरण सम्बन्धी विषय हेर्ने शाखामा कार्ययोजनाको एक प्रति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरणः सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको अवधि सामान्यतया १० वर्षको हुनेछ । कार्ययोजना संशोधन भन्नाले स्वीकृत कार्ययोजनाको अवधि नसकिदै कार्ययोजनामा उल्लेखित कुनै विषयमा सामान्य सुधार गर्ने कुरालाई जनाउनेछ, भने कार्ययोजना परिमार्जन भन्नाले कार्ययोजनाको अवधि कायमै रहेको अवस्थामा वा अवधि सकिने समयमा कार्ययोजनाका विषयवस्तुहरू फेरवदल गरी परिमार्जित रूपमा कार्ययोजना तर्जुमा गरिने कार्यलाई जनाउँदछ ।

७. दिगो वन व्यवस्थापन मापदण्डको पालनाः सामुदायिक वनको कार्ययोजना तर्जुमा, संशोधन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन गर्दा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले स्वीकृत गरेको दिगो वन व्यवस्थापन मापदण्डको पालना गर्नु पर्नेछ ।

८. वन पैदावारको सदुपयोग सम्बन्धी वार्षिक योजनाः (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले स्वीकृत वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बमोजिम सङ्कलन भएका वन पैदावारको उपयोग तथा बिक्री वितरण सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई सोको एक प्रति नगरपालिकामा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

९. वन पैदावारको मूल्यबारे जानकारी गराउने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले बिक्री वितरण गर्ने वन पैदावारको मूल्यसूचीबारे नगरपालिकाले वार्षिक विवरण माग गर्न सक्नेछ।

(२) नगरपालिकाले उपदफा (१) बमोजिमको विवरण माग गरेमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले त्यस्तो विवरण उपलब्ध गराउनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको वन पैदावारको मूल्यसूचीबारे उपभोक्ता समूहका सदस्यहरुको जानकारीका लागि उपभोक्ता समूहको कार्यालयको सूचनापाटीमा टाँस गर्नु पर्नेछ।

१०. सांस्कृतिक तथा धार्मिक प्रयोजनका लागि काठ दाउराको उपलब्धता:

(१) सांस्कृतिक तथा धार्मिक प्रयोजन र पुरातात्विक महत्वका लागि काठ दाउरा उपलब्ध गराउँदै आएका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले सोको विवरण सम्बन्धित शाखा र वडा कार्यालयलाई उपलब्ध गराउन सक्नेछन्।

(२) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह बाहिरका कुनै व्यक्ति वा संघ संस्थालाई उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि काठ दाउरा आवश्यक परेमा सम्बन्धित वडा कार्यालयले उपभोक्ता समूहबाट उक्त वन पैदावार उपलब्ध गराउनका लागि त्यस्ता व्यक्ति वा संघ संस्थालाई सिफारिस दिन सक्नेछ र सोही आधारमा सांस्कृतिक तथा धार्मिक प्रयोजन र पुरातात्विक महत्वका लागि उपभोक्ता समूहले तोकेको मूल्यमा वा न्यून मूल्यमा वा निःशुल्क रूपमा काठ दाउरा उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

११. वन डढेलो नियन्त्रण:

(१) वन डढेलो नियन्त्रणका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बनाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

- (२) नगरपालिकाले वन डढेलो नियन्त्रणका लागि विभिन्न सामग्री खरिद गरी सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।
- १२.समुदायमा आधारित प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण: (१) विभिन्न प्रकोप जोखिम न्यूनीकरणका लागि सामुदायिक वनको वन पैदावार परिचालन गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित वडा कार्यालय र उपभोक्ता समूहको आपसी समन्वयमा उक्त प्रयोजनका लागि वन पैदावार आपूर्ति वा परिचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउन सकिनेछ ।
- (२) नगरपालिकाले सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मार्फत विभिन्न प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।
- १३.जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यक्रम सञ्चालन: (१)नगरपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको साझेदारीमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।
- (२) समुदायमा आधारित जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न चाहने सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई नगरपालिकाले आवश्यक सहयोग गर्न सक्नेछ ।
- १४.वृक्षरोपण र वातावरण संरक्षण कार्यक्रम: (१) नगरपालिकाले वनसँग अन्तरसम्बन्धित भएका वातावरण संरक्षणका विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि नगरपालिकाले वृक्षरोपणका लागि सामुदायिक वन क्षेत्रमा पहिचान भएका भूभागहरूमा वृक्षरोपण गर्न प्राथमिकता प्रदान गर्नुपर्नेछ ।
- १५.वन्यजन्तुबाट हुने क्षति न्यूनीकरण र राहत कार्यक्रम: (१) वन्यजन्तुबाट हुने क्षति न्यूनीकरणका लागि वनमा नै वन्यजन्तु बसोबास र विचरण गर्नेगरी सामुदायिक वनमा जंगली फलफूल

लगायतका फलफूलका बिरुवा हुर्काउन नगरपालिकाले आवश्यक कार्यक्रम गर्न सक्नेछ ।

(२) वन्यजन्तुबाट हुने जनधनको क्षति न्यूनीकरणका लागि प्रभावित वासिन्दाहरूको क्षमता विकास गर्न र आवश्यक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न नगरपालिकाले आवश्यक सहयोग गर्न सक्नेछ ।

(३) सबै किसिमका वन्यजन्तुबाट हुने जनधनको क्षति वापत राहत प्रदान गर्नका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसँगको समन्वयमा नगरपालिकाले राहत कोष स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद तीन

सामुदायिक वनमा आधारित उद्यम वनमा आधारित उद्यम पर्यापर्यटन विकास

१६. सामुदायिक वनका माध्यमबाट उद्यमशीलता प्रवर्द्धन: (१) सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा वन उद्यमसम्बन्धी व्यवस्था गरी वनमा आश्रित समुदायका लागि अनुसूची २ बमोजिमका उद्यमशीलता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चाहने उपभोक्ता समूहलाई नगरपालिकाले आवश्यक अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुदान उपलब्ध गराउनका लागि नगरपालिकाले सामुदायिक वनका माध्यमबाट सञ्चालन गर्न सकिने उद्यम विकासका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गर्न गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम नगरपालिकाबाट अनुदान प्राप्त गरी वनमा आधारित उद्यम सञ्चालन गर्न चाहने उपभोक्ता समूहले वन सम्बन्धी विषय हेर्ने शाखासँग समन्वय तथा परामर्श गरी सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछन् ।

(४) सामुदायिक वनका माध्यमबाट उद्यमशीलताको प्रवर्द्धन गर्न चाहने उपभोक्ता समूहलाई नगरपालिकाले सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा समावेश गर्ने विषयवस्तु पहिचानका साथै उद्यम सम्बन्धी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक तथा अन्य आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) सामुदायिक वनका माध्यमबाट सञ्चालन गरिने वन उद्यमका कार्यक्रमहरूबाट वन आश्रित विपन्न परिवारका लागि रोजगारी र आय आर्जन गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ, र यस कार्यको अभिलेख राखी वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

१७. वन सम्बन्धी लघु उद्यमको दर्ता र सञ्चालन: (१) नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र रहेका एक वा एक भन्दा बढी उपभोक्ता समूहहरूले आपसी सहलगानी गरी वा नगरपालिकासँगको सहकार्यमा वनमा आधारित उद्यम सञ्चालन गर्न चाहेमा सम्बन्धित उपभोक्ता समूहहरूको संयुक्त स्वामित्व रहने गरी नगरपालिका मा लघु उद्यम दर्ता गरी सञ्चालन गर्न सक्ने छन् ।

(२) लघु उद्यम दर्ता र सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(३) नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र वनसम्बन्धी लघु उद्यमको रूपमा सञ्चालन गर्न सकिने लघु उद्यमहरूको पहिचान र प्राथमिकीकरणका लागि नगरपालिकाको उद्यमसम्बन्धी शाखाले सहजीकरण तथा सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(४) नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसँग समन्वय गरी लघु उद्यम तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन गर्न चाहने निजी क्षेत्र तथा परियोजनासँग समन्वय र सहकार्यका लागि नगरपालिकाले सहजीकरण गर्नेछ ।

१८.सामुदायिक वनमा आधारित उद्यम पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन:

(१) नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरूमा सञ्चालन गरिने पर्यापर्यटनसम्बन्धी कार्यक्रमहरू सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसँगको सहकार्यमा सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

(२) सामुदायिक वन क्षेत्रमा सञ्चालन गरेका पर्यापर्यटन क्षेत्रहरूमा प्रवेश शुल्क लगायतका सबै सेवा शुल्कहरू सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मार्फत सङ्कलन गर्न सक्ने छ ।

१९.कृषि वनमा आधारित उद्यम आय आर्जन: (१) कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चाहने उपभोक्ता समूहले आफ्नो वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा कृषि वनसम्बन्धी व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ ।

(२) सामुदायिक वनमा कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चाहने उपभोक्ता समूहले कृषि वनमा आश्रित विपन्न परिवारहरूको पहिचान गर्नुपर्नेछ र यसरी पहिचान गरिएका परिवारहरूलाई सामुहिक वा परिवारगत रूपमा कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न दिने वन क्षेत्र पनि पहिचान गर्नुपर्नेछ ।

(३) विपन्न परिवारलाई जडीबुटी खेती लगायतका कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालनका लागि सामुदायिक वनको कुनै क्षेत्र वा भूभाग उपलब्ध गराउनका लागि उपभोक्ता समूह र विपन्न परिवारका बिच गरिने सम्झौता वन सम्बन्धी प्रचलित कानुन बमोजिम हुनेछ ।

(४) नगरपालिकाले सञ्चालन गर्ने कृषि वन कार्यक्रम सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मार्फत वा विपन्न परिवारहरूको समूह मार्फत सञ्चालन गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(५) कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नगरपालिकाले उपभोक्ता समूह मार्फत वा सिधै वनमा आश्रित विपन्न परिवारलाई बिउबिजन,

विरुवा, प्राविधिक सहयोग र नगद अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(६) कृषि वनका माध्यमबाट विपन्न समूहले उत्पादन गरेका कृषि वनजन्य उपजहरूको प्रशोधन तथा बजारीकरणका लागि नगरपालिकाले प्राविधिक सहयोग, सीप तथा तालिमहरू प्रदान गर्न सक्नेछ ।

२०.सामुदायिक वनका माध्यमबाट आय आर्जन र गरिबी न्यूनीकरण:

(१) सामुदायिक वनका माध्यमबाट गरिबी न्यूनीकरणका लागि उपभोक्ता समूहले देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्नु पर्नेछ:

(क) उपभोक्ता समूहको कोष परिचालन गर्दा गरिबी न्यूनीकरणका लागि बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने ।

(ख) आयआर्जनको लागि सामुदायिक वनको क्षेत्र उपलब्ध गराउँदा अतिविपन्न, भूमिहिन, सीमान्तकृत, एकल महिला र दलित परिवारलाई प्राथमिकता दिनु पर्ने ।

(ग) वनमा आधारित उद्यमसञ्चालन गर्दा गरिबी न्यूनीकरण हुने कृयाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

(घ) गरिबीको रेखामुनि रहेका वा प्राकृतिक विपदमा परेका उपभोक्तालाई सहूलियत दरमा वा निःशुल्क काठ दाउरा उपलब्ध गराउने ।

(२) सामुदायिक वनका माध्यमबाट गरिबी न्यूनीकरण कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नगरपालिकाले उपभोक्ता समूहलाई अनुदान लगायतका सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(३) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले आफ्नो समूहमा रहेका युवा तथा विदेशबाट फर्किएका जनशक्तिका लागि एकल वा सामूहिक रूपमा वनमा आधारित उद्यम आय आर्जन र रोजगारीका कार्यहरू

गर्नमा उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ
।

परिच्छेद चार

सामुदायिक विकास कार्यक्रम सञ्चालन

२१.सामुदायिक विकासका लागि समन्वय र सहकार्य: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले पहिचान गरेका सामुदायिक विकासका कार्यहरू गर्दा उपभोक्ता समूहले नगरपालिका वा वडा कार्यालयसँग समन्वय र सहकार्य गर्न सक्ने छन् ।

(२) उपभोक्ता समूहले सञ्चालन गर्ने सामुदायिक विकासका कार्यहरू वार्षिक योजनामा समावेश गरी साधारण सभाबाट पारित गरिएको हुनुपर्नेछ र वार्षिक योजना अनुसारका कार्यक्रममा नगरपालिकाको समेत सहकार्य हुने भएमा उक्त वार्षिक योजनाको विवरण नगरपालिका समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कोषको रकम खर्च गरी सामुदायिक विकासका कार्यहरू गर्दा नगरपालिका लगायत अन्य निकायबाट सहयोग उपलब्ध नहुने र स्थानीय समुदायलाई अत्यावश्यक पर्ने सामुदायिक सेवाका क्षेत्रमा लगानी गर्नु पर्नेछ ।

२२.सामाजिक सुरक्षामा सामुदायिक वनको स्रोत परिचालन: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कोषको रकम खर्च गर्दा देहाय बमोजिमका सामाजिक सुरक्षाका कार्यहरूमा खर्च गर्न सकिनेछ:

(क) विपन्न परिवारका लागि स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी र विद्युत खपतमा अनुदान ।

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आवश्यक पर्ने सेवा तथा सुविधा ।

- (ग) अशक्त तथा असहाय अवस्थामा रहेका व्यक्तिको पालनपोषण तथा हेरचाह खर्च ।
- (घ) एकल महिलाका लागि रोजगारी तथा आय आर्जन ।
- (ङ) विपन्न परिवारका र सम्भव भएसम्म सबै सुत्केरी आमा र नवजात शिशुका लागि पोषण भत्ता ।
- (च) सीमान्तकृत र विपन्न दलित परिवारका लागि स्वास्थ्य, शिक्षा तथा रोजगारी र आय आर्जन ।
- (छ) लोपोन्मुख आदिवासी जनजातिका लागि स्वास्थ्य, शिक्षा तथा रोजगारी र आय आर्जन ।
- (ज) वृद्धवृद्धा र दीर्घरोगीका लागि औषधोपचार अनुदान लगायत सामाजिक सुरक्षा भत्ता ।
- (२) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले दफा (१) बमोजिमका क्षेत्रमा सामाजिक सुरक्षा सेवा प्रदान गर्दा नगरपालिकासँग समन्वय गरी सकेसम्म दोहोरो नपर्ने गरी प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद पाँच

वनसम्बन्धी परम्परागत ज्ञान र प्रथाजनित अभ्यासको प्रवर्द्धन

२३. वनसम्बन्धी परम्परागत ज्ञानको प्रवर्द्धन: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले सामुदायिक वनको कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा आफ्नो समुदायमा रहेका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन पैदावार तथा जैविक विविधताको उपयोग तथा वन व्यवस्थापनसम्बन्धी परम्परागत ज्ञानको अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(२) सामुदायिक वनमा वनको दिगो व्यवस्थापनसम्बन्धी क्रियाकलापहरू गर्दा उपदफा (१) बमोजिम पहिचान तथा अभिलेखित

भएका परम्परागत ज्ञानको सदुपयोग गर्दै त्यस्ता परम्परागत ज्ञानको थप प्रवर्द्धन गर्नुपर्नेछ ।

(३) सामुदायिक वनका माध्यमबाट आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन पैदावार उपयोग तथा वन व्यवस्थापनसम्बन्धी परम्परागत ज्ञानको प्रवर्द्धनका लागि नगरपालिकाले आवश्यक स्रोत साधन र सहयोग उपलब्ध गराउन सक्ने छ ।

२४. प्रथाजनित अभ्यासको सम्मान: (१) सामुदायिक वन व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्दा स्थानीय स्तरमा साविकदेखि प्रचलनमा रहेका वन तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका प्रथाजनित अभ्यासलाई सम्मानका साथ मान्यता प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि सामुदायिक वनको कार्ययोजना र उपभोक्ता समूहको विधानमा आवश्यक व्यवस्थाहरू गर्नु पर्नेछ ।

(३) नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका प्राकृतिक स्रोतको सदुपयोग सम्बन्धी प्रथाजनित अभ्यासको अभिलेख कायम गरी उक्त अभ्यासहरूलाई सामुदायिक वनसँग सामञ्जस्यता कायम गराउनका लागि सहजीकरण गर्नु पर्नेछ ।

२५. प्रथाजनित वनको मान्यता: (१) आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका प्रथाजनित संस्थाद्वारा प्रथाजनित कानून वा प्रथाजनित अभ्यास अनुरूप कुनै वन क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन र सदुपयोग हुँदै आएको प्रथाजनित वनहरूमा उक्त प्रथाजनित संस्थाकै स्वनिर्धारित दिगो बिकासको पद्धती कायम हुनेगरी प्रथाजनित वनको रूपमा मान्यता प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रथाजनित वनको रूपमा मान्यता प्रदान गर्ने क्रममा नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका प्रथाजनित वन व्यवस्थापन गर्ने प्रथाजनित संस्थाहरुको अभिलेख तयार गरी राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद छ

उपभोक्ता समूहमा सुशासन, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण

२६. उपभोक्ता समूहमा सुशासन प्रवर्द्धन: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले देहायका विषयहरु उपभोक्ता समूहको साधारण सभाबाट पारित गर्नुपर्नेछ:

(क) विधान र कार्ययोजना,

(ख) कार्ययोजनामा समावेश गर्ने वन सम्बर्द्धन क्रियाकलाप छनोट,

(ग) समूहमा उपयोग वा समूह बाहिर काठ बिक्री गर्ने निर्णय,

(घ) वार्षिक योजना,

(ङ) लेखा परीक्षण प्रतिवेदन र वार्षिक प्रतिवेदन

(च) सार्वजनिक सुनुवाई गरेको प्रतिवेदन ।

२७. लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको सुनिश्चतता गर्ने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा देहाय बमोजिम हुनेगरी लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको सुनिश्चतता गरिएको हुनुपर्नेछ:

(क) उपभोक्ता समूहको विधानमा सदस्य घरधुरीका महिला र पुरुष दुबैको नाम समावेश हुनुपर्ने ।

(ख) उपभोक्ता समूहको पदाधिकारी सहित कार्यसमितिमा कम्तिमा ५० प्रतिशत महिला प्रतिनिधित्व हुनेगरी लैङ्गिक समानता हुनेगरी प्रतिनिधित्व भएको हुनु पर्ने ।

(ग) उपभोक्ता समूहको खाता सञ्चालक मध्ये कम्तीमा एक जना महिला हुनुपर्ने ।

(घ) उपभोक्ता समूहको कार्यसमितिमा सामाजिक समावेशीकरण हुनेगरी प्रतिनिधित्व भएको हुनुपर्ने।

(२) नगरपालिकाले आफै वा वडा कार्यालयबाट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चितताका लागि क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद सात विविध

२८. सशर्त अनुदान र प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी रकम खर्च गर्ने: नगरपालिकामा वन तथा वातावरणसम्बन्धी विषयमा उपलब्ध सशर्त अनुदान र प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी रकम खर्च गर्दा सामुदायिक वन विकासमा खर्च हुनेगरी परिचालन गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

२९. सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने वन पैदावार शुल्क सामुदायिक वन विकासमा खर्च गर्ने: सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहबाट नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा प्राप्त हुने रकम सामुदायिक वन विकासमा खर्च गरी सामुदायिक वन प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्न सकिनेछ ।

३०. सहमति लिनु पर्ने: (१) नगरपालिकाले सामुदायिक वन तथा प्रथाजनित वनमा कुनै पनि पक्षलाई भोगाधिकार प्रदान गर्नुपूर्व र वन क्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन गर्ने क्रियाकलाप लागु गर्नुपूर्व सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र प्रथाजनित संस्थासँग सहमति लिनु पर्नेछ ।

- (२) उपदफा (१) बमोजिम सहमति लिने दिने विषयमा भएका निर्णयहरूका बारेमा सम्बन्धित निकायले नगरपालिकालाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।
३१. सामुदायिक वनको अनुगमनः(१) नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको नगरपालिकाले आवश्यकता अनुसार समय समयमा सहजीकरण तथा अनुगमन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमनबाट प्राप्त विवरणका आधारमा नगरपालिकाले सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछ ।
३२. प्रचलित कानून बमोजिम हुने : यस कार्यविधिमा लेखिएका विषयहरू यसै बमोजिम र यस कार्यविधिमा उल्लेख नभएका विषयहरू प्रचलित कानून बमोजिम हुने छन् ।
३३. सामुदायिक वनको उपभोगमा बञ्चित गर्न नहुने : नगरपालिकामा स्थायी बसोबास गर्ने उपभोक्ताले आफ्नो पायक पर्ने सामुदायिक वन क्षेत्रको सदस्य हुन चाहेमा त्यस्ता उपभोक्ताहरूलाई सम्बन्धित समूहको नीति नियमको पालना गर्ने गरी सदस्य बनाउनु पर्ने छ । तर त्यस्ता उपभोक्ताहरू अन्य सामुदायिक वनको सदस्य नरहेको हुनु पर्ने छ ।
३४. संशोधन सम्बन्धी व्यवस्था : यस कार्यविधिको संशोधन कार्यपालिकाले आवश्यकता अनुसार गर्न सक्ने छ ।

अनुसूची १

दफा ४ सँग सम्बन्धित

सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ढाँचा

क्रस	समूहको नाम	ठेगाना (वडा)	वन कार्यालयबाट वन हस्तान्तरण मिति	क्षेत्रफल	घरधुरी संख्या	जनसङ्ख्या	सम्पर्क व्यक्ति (फोन नं.)
१							
२							
३							
४							
५							
६							
७							
८							
९							
१०							

अनुसूची २

दफा १७ सँग सम्बन्धित

वन पैदावारमा आधारित सम्भावित उद्यमहरू

घरायसी वस्तु	खाद्य वस्तु	उपभोग्य वस्तु	औषधीजन्य वस्तु	विलासिताका वस्तु	वातावरणीय सेवा
<ul style="list-style-type: none"> काठ फर्निचर बाँस, बेतबाँस र निगालाका उत्पादन रेसाजन्य वस्तुमा आधारित वस्तु (डेरी, ढकिया आदि) पातमा आधारित उत्पादन (टपरी आदि) माटो र माटोका उत्पादनहरू 	<ul style="list-style-type: none"> खान योग्य जंगली फलफूल वनजन्य सागसब्जी तामा वा टुसा सबै प्रकारका अचार जङ्गली फलफूलबाट उत्पादित सबै प्रकारका जुस र रक्सिहरू मर्चा माछा र मार्न पाइने अन्य जलचर 	<ul style="list-style-type: none"> रेसाजन्य वस्तुमा आधारित उत्पादन (कपडा आदि) साबुन 	<ul style="list-style-type: none"> जडीबुटी गैरकाष्ठ वन पैदावार सुगन्धित तेल मह खाद्य वा उपभोग्य पाउडर 	<ul style="list-style-type: none"> हस्तकलाका समानहरू अगरबत्ती लगायतका सुगन्धित वस्तु 	<ul style="list-style-type: none"> खानेपानी सिमसार पोखरी सिँचाइ पार्क उद्यान बगैँचा जैविक विविधता जलाधार पदमार्ग दृष्यावलोकन जङ्गली जनावार अवलोकन चरा अवलोकन साहसिक खेलकुद पर्यापर्यटन होमस्टे कृषि वन

<ul style="list-style-type: none">• दुङ्गाका वस्तुहरू• प्राङ्गारिक मल• घाँस उत्पादन	<ul style="list-style-type: none">• प्रतिबन्धित बाहेक सबै प्रकारका कन्दमूल• मसलाजन्य उत्पादन (तेजपात, टिमुर, अलैची आदि)• जङ्गली वनस्पतिको घ्यू र तेल				<ul style="list-style-type: none">• मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन
---	--	--	--	--	--

आज्ञाले
रमेश घर्ति
नगरपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत